

Makkai Béla

A magyar–román szomszédságkép alakulása Ó-Romániában a 19–20. század fordulóján

A magyar–román viszony bonyolult változásainak vizsgálata során eddig méltatlanul kevés szó esett *a kivándorolt magyarságról*, amely igaz, inkább csak tükrözője, mint alakítója volt a magyarság egészére vonatkozó román vélekedéseknek, önszemlélete és románság-képe azonban – már köztetes helyzetéből adódóan is – figyelemre méltó jellegzetességeket mutat.

Minthogy azonban a Keletre vándorolt magyarokra vonatkozó források java még feltáratlan, e tanulmány arra szorítkozik, hogy megvilágítsa, az ó-királyságbeli magyarság sorsa miként illeszkedett a többségi nemzet létviszonyaiba; együttélésük, alkalmi súrlódásaik miként befolyásolták e „hontalanok” önmagukról, az anya- és a befogadó nemzetről formált – elfogultságoktól és sérelmektől terhes – képét.

Magyarok és románok viszonyának alapvonásai a századfordulón

A 19. század utolsó éveiben egy oszmán igától megszabadult, sikerrel egyesített, és figyelemre méltó gazdasági növekedésnek indult Romániát láthatunk, amely egy modern nemzeti mítosz birtokában ambiciózusan a római civilizáció örökösének tekinti magát. (S nem pusztán balkáni relációban, de a „barbár” ázsiai magyarokkal szemben is, akik – a korabeli román közvélekedés szerint – „keleti” gátlástalansággal próbálták maguk alá gyűrni idegen ajkú honpolgáraikat; amiként a hárommilliós román nemzettestet is.)

Másfelől láthatunk egy heroikus erőfeszítéssel megvívott szabadságharc után végül révbe érkező látszó magyarságot, amely a kiegyezést követő évtizedekben látványos demográfiai, gazdasági és kulturális fejlődést mondhatott magáénak. S még valamit, amivel a kis Románia nem dicsekedhetett, ami a kétpólusú állam csalóka díszletei között kétségbevonhatatlan valóságnak tetszett: nagyhatalmi státust. Az „aranykor” mézízét mégis kissé megke-

serítette egy balsejtelmű kérdés, hogy az ország perifériáin nemzeti öntudatra ébredt idegen néptömegek vajon miként gyúrhatók – a nyugati nagy népek példájára – *homogén* egésszé, magyar tudatú államnemzetté? Merthogy az anyanemzetére tekintő erdélyi románság sem tudott kiegyensúlyozott viszonyt kialakítani az „uralkodó nemzet”-tel a *kollektív jogok* élvezetét jórészt csak elvben biztosító nemzetiségi törvény koordinátái között.

A bizalmatlanság ugyanakkor kölcsönös volt. A két nép politikai öntudattal bíró része – a leszűrődő történelmi tapasztalatok alapján s a „szomszéd” aktuális nemzetiségi politikai gyakorlatának ismeretében – kifejezetten negatív képet formált és ápolt a másikról: úrhatnám, barbár és erőszakos magyarok¹ a mérleg egyik, igénytelen, vad, és hálátlan² románok a másik serpenyőjében. A vállvetve végzett munka, a társadalmi események és ünnepek közös élménye, azaz a közvetlen *együttélés* is csak alig érzékelhető finomításokat eredményezett e sztereotip szomszédságképeken.

A regáti románság *xenofób* indulatokkal viseltetett a „népnyúzó” (fanarióta) görögök iránt csakúgy, mint a „területrabló” oroszokkal, vagy a „munka nélkül megtollasodott” zsidókkal szemben; tehát a '80-as évektől nagyobb számban bevándorló székely-magyarok³ sem számíthattak kedvezőbb megítélésre és elbánásra. A statisztikus Thirring Gusztáv a korabeli Romániát „a magyarság temetője”-nek nevezte,⁴ amely megállapítás magá-

1 A naszdói román gimnázium két tanára az 1877–78-as orosz/román–török háborút követően lesújtó párhuzamot vont a törökök és a velük szolidáris magyarok között: „eredetük, barbárságuk és a leigázott népekkel szemben tanúsított zsarnokságuk révén rokonságban vannak” – írták Grazban kiadott könyvükben a szerzők. Lásd Bíró Sándor: *Kisebbségben és többségben: románok és magyarok (1867–1940)*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1989, 211.

Vaida-Voevod Sándor 1908-ban a budapesti parlamentben (egyébként büntetlenül) felolvasott versében „élődsi” „jogtipró ázsiai söpredék”-nek, sőt „vérszomjas poloskák”-nak nevezte a magyarokat. Uo. 262.

2 A magyar sajtó a vámháborúban a Monarchiának hátat fordító szomszéd országot hálátlannak bélyegezte: „Egy pigmeus az európai államok között öklöt mutatott a Monarchiának” – *Pesti Hírlap*, 1886. május 15.

3 Az erdélyi iparosság egy része a vámháborút követő recessziótól sújtva veszni látszó piaca megtartásáért telepedett le idegenben. Az idénymunkások és cselédek ezrei pedig a túlnépesedett, s a kötött birtokok magas aránya miatt „föld szűkében lévő”, ipari munkaalkalmat alig kínáló székelyföldi megyékből menekülve kerestek megélhetést a Regátban.

4 Thirring Gusztáv: *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság*. Budapest, 1904. 365.

ban hordozta egy céltudatos és türelmetlen románosítás feltételezését. E borúlátó vélekedéshez képest a befogadó nemzet a Kárpátok felől beáramló idegenekben mégsem kizárólag az erdélyi románság „rabtartóit” látta. A szorgos jövevények szakértelmére és munkájára társadalmi igény mutatkozott, így az extrém sovinizmus megnyilvánulásaitól mentesen, csaknem háborítatlanul létezhetek választott, új hazájukban. Legalábbis kezdetben...

A hétfalusi csángó pircsárosok, a székely cipészek, ácsok, kocsikerék készítői, vendéglősök, lakatosok, de az orosz egyenruhába bújtatott bukaresti személyszállító fogatosok és a megbízhatónak és dolgoznak tartott cseledek is elfogadott, sőt megbecsült – ha nem is egyenrangú – tagjai lettek a román társadalomnak. Számos kedvezmény megadásával az állami gazdaságpolitika ekkor még szebbik arcát mutatta.

Mindez mégsem jelentett problémamentes betagolódást. A századfordulón a *Pesti Hírlap* – kissé elfogultan – úgy fogalmazott, hogy a magyarnál csak a zsidót gyűlölik jobban Romániában, mert a szívós székely „teljesen értéktelenné teszi a román munkásokat”.⁵

Az 1887. évi protekcionista ipartörvény hatásai csak később válnak érzékelhetővé, az 1894-es szabályozók, s az 1912-es törvénymódosítás viszont már egyértelműen a hazai munkavállalót preferálják; az idegenek alkalmazásához szűk kvótákat állapítanak meg. A román inasokból saját konkurenciájukat kinevelő magyar (és szász) iparosságra rossz idők járnak, jelenlétük több ágazatban szociális-etnikai feszültségeket gerjeszt.⁶ A század utolsó éveiben jelentkező gazdasági válság még kiélezettebbé teszi a románok és „jöttmentek” közötti kenyérharcot.

Az elbocsátási hullám magyar vesztesei szégyenszemre mégsem választhatták a hazatérést, hiszen egykoron éppen a munkaalkalmak hiánya adott kezükbe vándorbotot. Ráadásul sokak állampolgársága időközben elévült, a katonai kötelezettség mulasztói pedig odahaza törvényi retorziókra számíthattak. Mindezekon túl a honossági jogi útvesztőkben az osztrák-magyar konzulátusok mogorva szász és román tisztviselőitől sem remélhettek eliga-

5 *Pesti Hírlap*, 1902. október 30. Igazolásképpen a lap idézi a Limbovica Takaré- és Hitelegyesület alapszabályzatát, amely szerint az egyesület *nem fogadhat tagjai sorába zsidót és magyart*. A szabályzat természetesen csak román belügyminisztériumi jóváhagyással léphetett érvénybe. Hasonló kitélt tartalmazott a Sper[v]anka Bank alapszabályának 12. pontja is. – MOL K 26 ME 548. cs. 4524. 1902 XXII. t.

6 Ahogyan arra egy bukaresti református tanító rámutatott: „a románság nemzeti önérzete által nemcsak nélkülözhetővé válik az idegen munkaerő, hanem azt egyenesen ki is zárják.” – *Romániai Hírlap*, 1907. december 8.

zítást.⁷ Főként ezen okokkal magyarázható, hogy a kitaszítottság érzésével, egyszersmind erős honvágygal is küszködő kivándoroltak egy része dacosan elfordult az óhazától, s megszépítő prizmán keresztül szemlélte önnön, kényszerűségektől megszabott életét. A korábbi, egészségesnek mondható *kettős kötődéssel*⁸ szemben egzisztenciájának megrendülésével éppen hogy erősödik *lojalitása*, ambivalens kötődése a mindinkább csak *megtűrő* új hazához. A nemzeti azonosságtudat hanyatlása a romános névhasználatban, de az államnyelv családi életbe történő „beszűrődésében”⁹ is megmutkozott.

A „szolgáltató ágazatokban” (pl. a mozgóárusok, a kocsisok és házi cselédek esetében) szokványos *szervilis magatartás* az önérzet alapját jelentő egzisztenciális biztonság elillanásával mind karakteresebben jelentkezett a regáti magyar munkavállalók körében. A többségi nemzet fiának azonban nem kellett alámerülnie a társadalomlélektan bugyraiba, hogy ezen erkölcsi romlás láttelelei szerint átértékelje a magyarokról – általában közvetett módon – szerzett értesüléseit. Kissé bizonyára megütközve, ám elégtétellel konstatálhatta, hogy a szomszédos birodalom polgárait, erdélyi testvérei veszedelmesnek tudott elnyomóit, a vitéz és büszke határőrök ivadékait, mint a románoknak hajbókoló *szolgákat* ismerheti meg.¹⁰ Az Odesszától Thesszalonikiig a könnyű erkölcsök szinonimájává váló szerencsétlen sorsú

7 Az 1908-ban – heves politikai viták után – kinevezett magyar ügyintézőket kitörő örömmel fogadták a kivándoroltak. A *Magyaryelv a konzulátuson* című közleményben ez áll: „Mintegy varázsütésre megváltozott az eddigi nemzetelázó rendszer.” – *Romániai Hírlap*, 1908. július 19.

8 Az egyik regáti magyar újság beköszöntő lapszámában ezt olvashatjuk: „Szabad ország szabadon gondolkodó vendégei vagyunk.” „A mi irányelvünk ... az őszinte, nyílt és becsületes munkásság nemzeti mivoltunk ébrentartásának szolgálatában, a megengedett módon és eszközökkel, hogy úgy hasznára legyünk önmagunknak, családunknak, annak az áldott hazának, melytől elszakadtunk, s ennek, melynek vendégjogait élvezzük.” – *Romániai Hírlap*, 1907. november 17.

9 A romániai magyar sajtó rendszeresen cikkezett az anyanyelv visszaszorulásáról. Lásd „Anyanyelv a családban”. *Romániai Hírlap*, 1907. november 17. Brăila, Galați és Bukarest református temetőiben román nyelvű sírfeliratok, és a felekezeti hagyomány feladását jelző keresztek sorakoztak. – Középajtai Barna [Barabás] Endre: *Románia nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar polgárok*. EMKE, Kolozsvár, 1908, 34.

10 A magyarok jellemábrázolását, minden bizonnyal a hazai tapasztalatok szerint, de a fent elmondottakkal összhangban ekképpen végezte el az aradi *Románul* 1912. március 3-i [16-i] számában: „A magyar gondolkodásmód mai napig megőrzött két lényeges ázsiai tulajdonságot: állati szolgalelkűség felfelé, kegyetlen zsarnokság lefelé.” – Idézem Bíró Sándortól: i. m. 262.

székely cselédlányok tömeges kálváriája pedig végképpen ráütötte a pecsétet a magyarok hitványságáról felállított – s ekképpen „tapasztalati úton” is visszaigazolt – tételre.¹¹ Még az anyaország nemzetvédelmi programjának, az úgynevezett *Romániai akciónak*¹² a kidolgozói is arcpirulva idézték a regáti románság és a Monarchia konzulátusi tisztviselőinek sajnálatosan egybecsengő ítéletét a kivándorolt magyarokról: „*sőpredék*”.¹³

A sommás és nyilvánvalóan igaztalan vélekedés nem magyarázható kizárólag szociális okokkal. Kétségtelen tény, hogy a közösségi lét sáncai mögé húzódó, érdekvédelmi, kulturális és karitatív jellegű aktivitást is kifejtő magyarok civil szerveződései, azok belső viszonyai és működése is tápot adott a rosszakaratú híreszteléseknek.

A magyar egyesületek szerepe a szomszédságkép alakításában

A kivándoroltak első, hosszabb életű egyesületei már a 19. század derekán létrejöttek. Az alapítók, a szabadságharc számkivetettjei, lelkészek és iparosok sokat tettek azért, hogy a közösség tagjai segítsék és erősítsék egymást, ápolják anyanyelvüket és hagyományaikat, s működésükkel öregbítsék a magyarság jó hírnevét idegen földön. A '70-es/'80-as évek konjunktúrája idején virágzó egyesületeket a gazdasági visszaesés és az ezzel párhuzamosan felerősödő idegenellenesség egzisztenciálisan és erkölcsileg is megterpázta. A felettes kontroll és az igényes, iskolázott réteg hiánya miatt a szervezeti működésben törvényszerűen anomáliák jelentkeztek, ami természetesen nem kerülte el a román zszurnaliszták figyelmét. A sok belső viszály, korrupció és botrány éveken át „a román élclapok kedvenc témája volt”.¹⁴ A századfordulón a helyi viszonyokkal megismerkedő Hegedüs Ló-

11 „Egyenesen arcpirító és megbélyegző, a magyar fajra általában az a vélemény a melyet a hazai viszonyokkal ismeretlen romániai köztudat a magyar nők erkölcei és a magyar faj morális értékei iránt táplálnak.” – *Romániai Magyar Újság* [a továbbiakban: *RMÚ*], 1912. február 8. Lásd még: Makkai Béla: A magyar nők kétes balkáni hírneve. *Magyar Nemzet*, 2002. február 2.

12 Az 1901-ben elindított titkos „nemzetgondozási” kormányakciónál lásd Makkai Béla: A kivándorolt magyarság anyaországi támogatása a múlt század elején – Ploiești példáján. *Századok*, 136. évf. 2002/1, 3–30., illetve uő.: Magyarság gondozás Galațin (1901–1920). In Ablonczy Balázs [et al.] (szerk.): *Hagyomány, közösség, művelődés: tanulmányok a hatvanéves Kósa László tiszteletére*. Books in Print Kiadó, Budapest, 2002, 492–504.

13 A kultuszminisztérium javaslatai a Romániai akcióhoz. MOL K 26 ME 548. cs. 2198. 1901 XXXI. t. 811. asz.

14 MOL K 26 ME 548. cs. 3879. 1901 XXXI. t.

ránt keserűen jegyezte meg: „... a civakodásban, az önfeledt egymásba gázolásban itt értük el a legszebb rekordot”.¹⁵ S csakugyan, a helyzet odáig romlott, hogy az önjelölt vezetők az áldatlan presztízsharcokban a román rendőrséget és igazságszolgáltatást hívták segítségül saját anyaországi intézményeik és honfitársaik ellenében.¹⁶

A legpatinásabb (fél évszázados múltra visszatekintő) *Bukaresti Magyar Társulat*ban 1908-ban puccs-szerűen kiszavazták a vezetésből a katolikus és református lelkészeket. A fővárosban élő maroknyi iskolázott magyar – a románság elmarasztaló ítéletétől okkal tartva – feltehetőleg egyetértett a fordulatot helytelenítő lapvéleménnyel: „holmi haszonleső, semmiházi fráterek nem lehetnek a Bukarestben élő 40 ezer magyarság [sic!] képviselői...”, mert „nem tűrhető, hogy Románia ezekről az emberekről ítélje meg a bukaresti magyarok társadalmi állását.”¹⁷ [Kiemelés a szerzőtől – M. B.]

A hiúságból és sértődöttségből mind több felé ágazó, de egyként belterjes és hierarchikus magyar egyesületek életében a szervezeti munka összehangolása, a strukturális és tudati megújulás kísérletei sehogy sem hoztak eredményt. Az évtizedek során hatalmi összefonódások, már-már *kumpária*-szerű érdekhálók jöttek létre, s a magyarság közösségi élete egyre balkánibb formákat öltött.

E vigasztalan helyzetről a helyi magyar sajtó is gyakorta cikkezett. A rendszerint keserű és önkritikus írások egyike az összetartónak és állhata-tosnak ismert németekhez mérte a honfitársakat. Az összehasonlítás eredménye azonban nem túl biztató: „A magyarokról el lehet mondani [visszont], hogy ahol négy magyar összejön, ott három egyesület alakul. Az összetartás, egymás támogatása, istápolása a személyes érdekek alárendelése

15 Hegedüs Lóránt: *A székelyek kivándorlása Romániába*. Franklin-Társulat nyomdája, Bp. 1902. [Klny. a *Budapesti Szemléből*]. 49.

16 A magyar közösség egyik „alapító atyja”, az „aszkéta-kalandor” Czelder Márton 1869-ben röpiratot bocsátott közre az általa vezetett református gyülekezet autonómiájának védelmében, s a román belügyminisztériumra apellált a magyarországi anya-egyházzal szemben. – Uo.

1902 szept. 24-én Bálinth János katolikus pap búcsúztatóján az ellenlábás Holló-csoport verekedést akart provokálni, hogy a rendőrség közbeavatkozásával szégyenítsék meg a magyar közösségért sok hibával, de áldozatkész odaadással munkálkodó ünnepeket. – MOL K 26 ME 858. cs. sz. n. [97. félhivatalos]. 1903 XVIII. t. 405. asz.

17 A szóban forgó Nemes Tóth Zsigmond katolikus és Márton Árpád református lelkész többször közölt írást az őket védelmébe vevő újságban. – *Romániai Hírlap*, 1908. május 10.

A *Romániai Hírlap* által hírbe hozott (s csakugyan rovott múltú) szerkesztőt, Székely Bélát a román sajtó [pl. a *Secolul*] is pellengérezte. – *Romániai Hírlap*, 1909. február 4.

se a közérdeknek, sajnos, soha nem volt erénye a magyarnak...”¹⁸ Egy másik (a *Magyar betegségek* című) „elemzés” akár egy bátor őszinteséggel megrajzolt *önarcképnek* is felfogható. A szerző a magyarság választott vezetőinek fő jellemhibáját a torzult *büszkeségben* jelölte meg. Az önhitt rátartiságban, amely az építő bírálat elutasításával meggátolja a hibákból lesűrhető tanulságok felismerését, voltaképpen a továbbfejlődést. Mintha Mihály arkangyal átká szállott volna ránk – így a cikkíró – „legyetek mindannyian vezérek, hatalmasak!” A gondolatmenet szerint e felfuvalkodottság ráadásul felelőtlen hitetthezőséggel párosul. „Ha szemtelenül dicsérnek: az már más! Azt már szívesen beveszi a magyar gyomor. Cifra sallangokkal ellátott zsinórral, ha felakasztanak is, mézes-mázos szóval, ha ringatnak is bódító, halálós álomba, fűszeres lepénnyel, beléndekes borral sok mindenre kaphatók vagyunk, de másképpen? – Ne bánts a magyart!”¹⁹

A korabeli román sajtó a székelyek közmondásos büszkeségét nem mint bocsánatos esendőséget érzekelte és emlegette, hanem bántó faji gőgként kárhoztatta.²⁰

Az ó- királyságbeli magyarság e politikai töltetű, negatív magyarságkép terhetől természetesen szabadulni igyekezett. A többségi románság jóindulatát előzékeny és lojális gesztusok egész sorával próbálta elnyerni. A megélhetést biztosító ország megbecsülése fejeződött ki például abban, hogy a magyar egyesületek ünnepein, társadalmi rendezvényein elmaradhatatlanul felcsendült a román himnusz; sok esetben román nyelvű műsorszámokat (szavalatot, éneket) iktattak a programba.²¹

Igen sajátosan alakult a „belföld” – „külföld” térmegjelölés használata is a romániai magyar sajtóban. A „belföldi hírek” rovat nem anyaországi, hanem mindig romániai tudósításokat takart. A magyarországi román lapok esetében éppen ellenkezőleg, a „hazai” tudósítás következetesen románait jelent. Ez az ellentmondás még tovább sarkítható, ha hozzátesszük,

18 Lásd „A bukaresti magyar egyesületek” c. cikket. *Bukaresti Magyar Hírlap* [a továbbiakban: *BMH*], 1918. július 17.

19 *Romániai Hírlap*, 1908. március 29.

20 *Gazeta Transilvaniei*, 1913. január 1. [14.] Idézem Bíró Sándortól: i.m. 191. Márfy-Mantuano Rezső 1902. december 19-i jelentése mellé több román újságot is csatolt, amelyek a *magyarok nagyzási mániájáról* és asszimilációs politikájáról szóltak. MOL K 26 ME 858. cs. 638 1903 XVIII. t. 405. asz.

Ezzel a negatív képpel szembehelyezhetnénk a magyar újságok egyikében a romániai (javarészt székely) magyaroknak tulajdonított két karaktervonást, „a magyar egyeneséget, hűséget”, amely „nemzeti személyiségjegyeket” ezek szerint a befogadó nemzet tagjai esetében nem feltételeztek. *Romániai Hírlap*, 1907. november 17.

21 *Romániai Hírlap*, 1909. november 29.

hogy a kivándorolt magyarok *külföldi* állampolgárokként jobban igazodtak a kenyéradó országhoz, mint a hazai románság a szülőföldjéhez, amely *állampolgári* hűségükre is joggal apellálhatott.

Ugyanezen ellentmondás ütközik ki az I. Károly 40 éves uralkodói jubileumán megrendezett nagyszabású ünnepségsorozat kapcsán. A rendezvény jelentősége természetesen messze túlmutatott a király személyén. Sokkal inkább az ország technikai haladását, a román kultúra gazdagságát és sokszínűségét, egyúttal az ó-királyságban és a szomszédos államokban élő nemzet összetartozását és sorsközösség vállalását kívánta reprezentálni. Az évforduló fénypontja az a kiállítás volt, amely bizonyos értelemben szerepet játszott a magyar–román viszony alakulásában is. Az eset egyfelől nyilvánvalóvá tette, hogy az erdélyi román résztvevőknek a magyar állammal szembeni lojalitása legfeljebb a negatív számtartomány értékeivel fejezhető ki; másfelől azt, hogy a romániai magyar közösségek konstruktív, normakövető magatartásukkal sem tudnak hosszabb távú javulást elérni a magyarság – legkevesebb ambivalensnek nevezhető – megítélésében.

De mi is történt valójában 1906 késő nyarán a kiállítási pavilonok kulisszái mögött? Az egyik fontos mozzanat, hogy az ünnepi aktusra összesereglett publikum frusztráltan, szinte leforrázva fordulhatott ki a szerbiai, besszarábiai, bukovinai, isztriai és makedóniai románok tárlatairól, mint-hogy a szerb, orosz, német és török nyelvű ismertetőik mellett anyanyelvükön szinte egyáltalán nem találtak olvasnivalót. A kiállítóhelyek dekorációi között gyakorlatilag hiába keresték a román nemzeti színeket és lobogókat, mindenütt a megfélemlítettség és a román identitástudat eróziójának nyomaiba ütköztek.²² A külföldi résztvevők között megkülönböztetett figyelem övezte a magyarországi románság kiállító helyét, amely a leggazdagabb néprajzi anyagot tárta a látogatók elé. A pavilon belső képe is „üdítő” ellentmondásban állt az idegenben élő sorstársak kiállításával. Ami már első pillantásra szembe ötlő volt, hogy a származási ország neve, szimbólumai, trikolorja, uralkodójának arcképe teljességgel hiányoznak a díszletek közül. A földrajzi önmeghatározást pusztán a kissé ködös „határon túli” jelző [Românii de peste hotare] és a piros-sárga-kék zászlóerdő szolgálta. A hivatalos államnyelv (a magyar) „zenéjét” pedig még a vegyes lakosságú településnevek fordításaiból sem „kottázhatta le” a látogató – nem lévén ilyen feliratok.²³ A kiállítók és a kultur-turizmusnak hódoló sok ezernyi bánsági, partiumi és erdélyi román látogató ugyanakkor félreérthetetlen egyértelmű-

22 Természetesen eltérő hangsúlyokkal. Barna E.: i. m. 118–123.

23 Uo. 124–135. Kizárólag Roman Miron és Ion Matianu érsekek magyar kinevezési okmányai utaltak arra, hogy a gazdag kiállítási anyag Magyarországról származik.

séggel fejezték ki politikai összetartozásukat az anyanemzettel a nemzeti egység megteremtése jegyében zajló rendezvényeken.²⁴ Illojális magatartásuknak aztán diplomáciai következményei lettek. (A bukaresti „tanulmányúton” szervezett formában részt vevő hazai román tanítók még a tanévkezdést is lekésték, amit a magyar kultuskormányzat 4 napi fizetéslevonással „honorált”. A román kormány félhivatalosa a történeteket „Megveszett magyarok” című írásában kommentálta, amelyet a temesvári *Țara* is idézett. A lap szerint „a vad magyarosítás műve teljesen a megvalósulás felé közelget az öntudat elnyomásával, a faji, nemzeti érzés és nyelv brutális elnyomásával”.²⁵)

A regáti magyarság tudatállapotát és ennek függvényében kialakított alkalmazkodási stratégiáját nem a „brutális elnyomás”, mint inkább a *megettűrt idegenség* nyomasztó érzése formálta olyanná, amilyennek azt az egyik magyar lap is látta: „A magyar fajról ez ideig nem panaszkodtak Romániában. Kötelességtudó odaadással dolgozott a fajunk minden tagja azon, hogy összeütközésbe ne kerüljön a kenyeret és munkaalkalmat adó állam törvényeivel és szokásaival, amelyeket elsőrendű kötelessége tiszteletben tartani.”²⁶ A befogadó nemzet toleráns viszonyulásának „kiérdeklését” szem előtt tartó lojális attitűd szolgál magyarázatul arra, hogy a jeles évfordulón a magyar egyesületek vezetősége miért döntött a románokkal való *együtt* ünneplésről. A királyi pár egyébként több mint fél órát töltött a bukaresti egyesületek közös [!] és a pitești Dal- és Olvasókör tulipános pavilonjában.²⁷ A vizit – természetesen – a *román himnusz* elének-

24 Uo. 141–164.

25 Idézem Bíró Sándortól: i. m. 179. A diplomáciai hullámokat verő ügynek katalizáló hatása volt a hazafias állampolgárok nevelését célzó 1907. évi XVIII. tc. elfogadásában, amely a nemzetiségi tanulók hatékonyabb magyarnyelv tanulását és a magyar nemzeti szimbólumok tiszteletét kívánta előmozdítani. Az Apponyi-féle jogszabályi előírásokat (azok indokoltságát) a hazai románság egyöntetűen megkérdőjelezte, azokban állampolgári hűségüket kétségbe vonó implicit vádak látott manifesztálódni. A heves reakciókat kiváltó törvény a jogalkotók szándékai ellenére nem az állampolgári hűség erősödését, sokkal inkább a nacionalista ellentétek felszítását eredményezte. Ugyanakkor a románok ellen felhozott *irredentizmus-vád* megalapozott voltát – már Nagy-Románia előljáróiként – az erdélyi román politikai mozgalom egyes irányítói is elismerték. – Vaida-Voevod Sándor Ion Brătianu temetésén mondta, hogy az elhunyt instrukcióinak megfelelően az erdélyi románság vezetői a román kormányzattal összehangoltan irányították az elszakadási küzdelmet. *Viitorul*, 1927. november 30. Idézem Bíró Sándortól: i. m. 89.

26 *RMŰ*, 1916. január 7.

27 *Bukaresti Magyar Újság*, [a továbbiakban: *BMŰ*] 1906. június 28.

lésével vette kezdetét, ami jó benyomást tett a vendégekre, akár csak a kiállított kétnyelvű dokumentumok és a kenyéradó hazát és uralkodóját románul éltető feliratok.²⁸ A *Bukaresti Magyar Újság* szerkesztője, Poliány Zoltán lelkesülten, de alapeljében véve helyesen úgy értékelte a királyi gesztust, hogyha eddig nem, vagy rosszul ismerték volna a bevándorolt magyarokat, a király személyes példát mutatott arról, hogy miként kell megbecsülni őket. „És most az a kötelesség hárul minden társulatra, minden egyes magyarra, hogy ezt a mi fölemelt tekintélyünket óvjuk, védjük minden téren.” – olvashatjuk vezércikke zárszavában.²⁹ Az uralkodó rokonszenve egyébként abban is megnyilvánult, hogy a *Bukaresti Magyar Újság* szerkesztőjét a hiteles (és lojális) tájékoztatás elismeréseképpen kitüntetésben részesítette.³⁰ A híradások középpontjában álló kiállítás és a királyi gesztus mégsem hozott fordulatot a magyarság megítélésében. (Noha a román közvélemény előtt bizonyára ismereteseek voltak a bevándorlók azon próbálkozásai, amelyekről a két nemzet fiait elválasztó szakadék átjárását, az együttműködés erősítését lehetett remélni.³¹) A jubileumi ese-

28 Barna E.: i.m. 116–118.

29 *BMŰ*, 1906. június 28.

30 MOL K 26 ME 858. cs. 6276. 1906 XVII. t. 310. asz. A kitüntetés bizonyos értelemben a romániai magyarság ismeretlenségbe burkolózó pártfogójának, a magyar miniszterelnökségnek az elismerését is jelenti, hiszen évekkel korábban az állami szubvenció mellé innen kapta Poliány azt a politikai útravalót, amely meghozta számára a román elismerést: „Minden ízetlen hyperlojalitás elkerülésével tartozik Ön Románia és intézményei iránt lojalitással viseltetni...” – MOL K 26 ME 858. cs. 2801 1903 XVIII. t. 405. asz.

A magyar tulipános pavilon szereplői között Gergely György szücsmester termékei is kiállítási érmet nyertek. – *Romániai Hírlap*, 1908. május 24. A román elismerések sorába tartozik még Baynovits Anna leányiskolai igazgató I. osztályú királyi érdemérme 1914-ből. – MOL K 26 ME 1039. cs. 2662. 1915 XVIII. t. 1205. asz.

31 A bukaresti magyar Dal- és Műkedvelő Kör 1902 húsvétján Radu L. Rosettinek a Magyarországon is igen népszerű *Lecke* című darabját adta elő, amelyre a szerzőt is meghívták. – *BMŰ*, 1902. március 23. 1908 augusztusában a darabot a Szent István Király Egyesület is sikerrel játszotta. – *Romániai Hírlap*, 1908. július 26.

Erzsébet királyné (Carmen Sylva) verseit a magyar lapok Elek Ferenc giurgiui igazgató-tanító ügyes fordításában gyakorta közölték. Lásd például a *Romániai Hírlap*, 1909. február 21-i és 18-i számaiban. A magyar lapok egyike az igazi költőóriás, Mihail Eminescu bemutatására is vállalkozott, noha a Petőfihez hasonlított művész magyarellenesei érzelmei közismertek voltak. – *Romániai Hírlap*, 1908. május 24.

A két nép fiainak együttműködésére szép példa a Szent István Király Egyesület, amelynek mintegy 1200 fős tagságából minden negyedik (feltehetőleg hazai) román

mény utáni hónapokban a fővárosi román lapok „rossz akaratú hírlelése”-i is erre figyelmeztettek.³²

Magyarok és románok a regáti sajtó tükrében

Amint az már az eddigiekből is kiviláglott, magyarok és románok egymásról való vélekedése a sajtó közvetítésével vált sokak, azaz a „köz” véleményévé. Természetesen már ekkor sem egyszerűen a „politika szolgálóleánya” szerepről van szó. (Ékes bizonyíték erre a politikai passzivitás időszakából Vasile Lucaciu hatásos publicisztikai aktivitása.) A sajtó a vizsgált korszakban kétségtelenül politikaformáló tényező. Ezzel Tóth Zsigmond bukaresti katolikus lelkész is tisztában volt, aki egyik publicisztikájában a sajtót olyan „*nagyhatalom*”-nak nevezte, amely alkalmatlan emberek kezében igen ártalmas lehet.³³ E romboló hatásokról – igaz, kevésbé önkritikus éllel – a magyar kormány bukaresti kereskedelmi tudósítója, Márffy-Mantuano Rezső 1901 telén azt írta, hogy: „... a rumán hírlapirodalom csaknem állandóan hamis és tendenciózus híreket közöl Magyarországról...”³⁴ Sőt, azt a sommás megállapítást tette, hogy a Kárpátok túloldalán még kivételképpen sem találni tárgyilagos sajtóterméket. Ebben különösen nagy veszélyt látott a kivándorolt magyarságra nézve, amely egyéb hírforráshoz nem jutva a román sajtó tükrében nemcsak esendőnek, de – a nagyhatalmiság minden látszata ellenére – kifejezetten gyengének és ellen-szenvesnek láthatta az odahagyott hazát. Egy mértékadó magyar lap meg-

volt. – MOL K 26 ME 604. cs. 636. 1904 XVIII. t. 636. asz. Ennek ellenére is nagyra értékelhető az egyesület adakozása a resicai bányaszerencsétlenség kárvallottjainak, akik jelentős részben román nemzetiségűek voltak. – *Romániai Hírlap*, 1909. január 14. és február 11.

A „hidverés” szép példája az 1909. évi országos dalos verseny. A budapesti szemlén a Bukaresti Magyar Társulat dalárdájának alkalmi román tagjai (pl. D. Statescu polgármesteri titkár) is meghívást kaptak. A záró bankett résztvevői hitet tettek a két nép barátságáról. – *Romániai Hírlap*, 1909. augusztus 30. S a példákat még hosszan sorolhatnánk.

32 *Romániai Hírlap*, 1907. november 17. és MOL K 26 ME 858. cs. 5348. 1906 XVII. t. 310. asz.

33 *Romániai Hírlap*, 1907. december 22. Ez félreérthetetlen utalás volt a két magyar újságnak az egész magyar közösséget lejárató áldatlan harcára.

34 Márffy-Mantuano Rezső 1901. február 22-i jelentése. MOL K 26 ME 858. cs. 2274. 1902 XXII. t. 1496. asz.

indítására tett javaslatát³⁵ a bukaresti magyar sajtó lesújtó állapotáról szóló külügyminisztériumi jelentés is alátámasztotta.³⁶

A lapalapítás azonban számos nehézségbe ütközött. Például nem lehetett zsidó származású szerkesztőt megbízni – „tekintettel a sajátos bukaresti viszonyokra”.³⁷ E sajátos politikai klíma nemcsak heveny antiszemitizmust és katolikus-ellenességet, de a szabad véleménynyilvánítás akár tetteleges korlátozását is jelentette. Amint ugyancsak Márffy egyik jelentéséből tudhatjuk: „...a román kormány, vagy ha ez nem, a felizgatott deákság a neki nem tetsző zszurnalisztákat egyszerűen kiüldözi”.³⁸ A tolerancia hiánya jellemezte a román laptársakat is. Az *Apărarea Națională* főszerkesztője a Bálinth János katolikus lelkész által 1902-ben alapított *Bukaresti Magyar Újság* megjelenését ügynökök mesterkedésének, a sajtószabadsággal való visszaélésnek, a szerkesztőket pedig „báránybőrbe öltözött farkasok”-nak nevezte, akiknek veszedelmes terve a csángók tudatának megzavarása.³⁹ A vádaskodásnak minden bizonnyal szerepe lehetett abban, hogy a magyar állameszme terjesztésében is elmarasztalt lapot a román posta számos moldvai előfizetőnek nem kézbesítette.⁴⁰ (Holott az anyagi és személyi viszonyok tisztázatlansága miatt hamarosan elsorvadó újság nem tett egyebet, mint ápolta a magyar hagyományokat, egyleti, egyházi és iskolai ügyekről tájékoztatta a magyar diaszpórát.⁴¹) A budapesti kormány titkos szubvenciójával talpra állított lap – mint már említettük – később egy szakavatott szerkesztő irányításával elnyerte „a legmagasabb elismerést”; de nem az összeférhetetlen konkurenciáét! A kormánytámogatástól eleső *Romániai Hírlap* szerkesztője szívós lejárato kampányt kezdett laptársa ellen. A civa-

35 Márffy-Mantuano Rezső 1902. március 28-i jelentése. MOL K 26 ME 858. cs. 1496. 1902 XXII. t.

36 Az egy éves termés szemlélésének az volt a konklúziója, hogy a magyar újság érdektelen, s különösen meglepő, hogy még a magyarság belső viszonyairól is alig nyújt használható információt. MOL K 26 ME 858. cs. 405. 1903 XVIII. t. 405. asz.

37 A magas hőfokon lobogó román antiszemitizmus is közrejátszott a „terepismerettel” rendelkező, ám megbízhatatlannak tartott Sebestyén Ede kérelmének elutasításában. MOL K 26 ME 858. cs. 1006 1903 XVIII. t. 405. asz. Az újságíró gyanút ébresztő módon összelegedett például a magyarellenés *Epoca* főszerkesztőjével, Cosoltanuval is. MOL K 26 ME 858. cs. 1871 1903 XVIII. t. 405. asz.

38 *A Pester Lloyd* bukaresti tudósítója is kapott ilyen fenyegetést. Lásd Márffy-Mantuano Rezső 1902. december 19-i jelentése. MOL K 26 ME 858. cs. 638 1903 XVIII. t. 405. asz.

39 Barna E.: i. m. 18.

40 Uo. (17.) 18.

41 *BMŰ*, 1902. március 23.

kodással persze tálcán kínálták a témát a kárörvendő román sajtónak.⁴² A viták hevében kipattanó (ál)hírek alapján a *Secolul* című napilap már a közrendet látta veszélyeztetve a magyarok aknamunkája által.⁴³ A *Seara* a második magyar újság (a *Bukaresti Hírlap*) megjelenését pedig, mint egy, a pesti lapoknál is sovínisztább, romángyalázó lap megszületését adta hírül, egyúttal megragadta az alkalmat, hogy a magyarországi sajtópolitikát a leg-sötétebb színben tüntesse fel. A cikkíró egyébként nemcsak azt nehezményezte, hogy a bevándoroltak sajtója – „méghez a idegen nyelven” – akár inzultálhatja is a románságot, de már azt is felrótta, hogy a lap-társ miért kesereg a kivándorolt magyarok nyelvvesztése, eladósodása vagy a csángók beolvadása miatt. A román napilap egyébként a gondok áthidalására univerzális megoldást kínált a bevándoroltaknak: a gyors hazatelepedést...⁴⁴

A *Seara* publicistája egy dologban bizonyosan tévedett, abban tudniillik, hogy a sajtószabadság durva megsértésének nevezett lapalapítás ellen nem emelt szót a román közvélemény. A Liga Culturală főtitkára, Nicolae Jorga professzor lapjában, a *Neamul Românesc* november 15[28]-i számában ugyanis szintén eleget tett ebbéli hazafias kötelességének.⁴⁵

A magyar–román ellentétek köztudatban tartása és spontán vagy tudatos kiélezése kétségtelenül nem csak a román sajtónak róható fel. A *Romániai akció* kezdetén a közös Külügyminisztérium a diplomáciai támogatást kérő magyar miniszterelnökségnek – az együttműködés fejében – azt a feltételt szabta, hogy tartsa kordában a hazai sajtót. (Már a craiovai és bukaresti magyar iskolák körül 1901-ben kirobbant sajtópolémia is a felesleges diplomáciai bonyodalmak elkerülésére figyelmeztetett.)⁴⁶ Széll Kálmán átiratban igyekezett megnyugtatni Goluchowski Agenor külügyminisztert: „a leg-

42 Így vált közzismertté, hogy a *Romániai Magyar Újság* szerkesztőjét, Székely Bélát (Odescalchi Alinka hercegnő, Kövér Gusztávné zsarolásáért) sajtóvétségben már elmarasztalta magyar bíróság. Valószínűleg a 3000 K megfizetése elől menekült ki Romániába. – MOL K 26 ME 1082. cs. 6882. 1911 XX. t. 456. asz. A *Romániai Hírlap* minden lében kanál tulajdonosának viszont hosszú ideig „román ügynök” híre kelt, (amiért Scheier Németh Ignác pl. a titkos kormányakcióról szerzett bizalmas értesülései megszűnésével igyekezett törleszteni). – MOL K 26 ME 858. cs. 245. 1908 XX. t.

43 Idézem a *Romániai Hírlap*ból, 1908. január 19.

44 *Seara*, 1908. november 19. – MOL K 26 ME 858. cs. 245. 1908 XX. t.

45 Igaz ugyan, hogy a lap-tulajdonos-főszerkesztő minden fővárosi román lapnak megküldte a beköszöntő lapszámot, aminek általában nem volt barátságtalan a visszhangja. Lásd *Romániai Hírlap*, 1908. december 1.

46 MOL K 26 ME 548. cs. 2609. 1901 XXII. t. 811. asz.

jelentékenyebb magyar lapokat is felhívtam, hogy a romániai magyarság dolgaival egyáltalán ne foglalkozzanak”.⁴⁷ A hazai sajtó azonban nem tett eleget a miniszterelnök udvarias kérésének, ami önmagában véve nem lett volna baj, amennyiben a köz szolgálatát elvárható szakszerűséggel és mértéktartással végzi. – Ennek azonban éppen az ellenkezőjét bizonyítja a *Pesti Hírlap* egyik 1905-ben megjelent közleménye, amely – a „Magyar iskolák elrománosítása” címmel – éles szavakkal támadta nemcsak a román, de a magyar kormányt is.⁴⁸ (Nem kímélve Pallavicini János örgróf személyét sem, aki pedig bukaresti követként a magyar kormány titkos „nemzetvédelmi” akciójának egyik oszlopa volt). A Kárpátok túloldalán működő külföldi magániskolákban radikálisan növelni kívánt román nyelvórákkal – a lap szerint – a román kormány csattanós választ adott a magyar nyelv szerepének növelését célzó hazai törvényjavaslatra. A cikk a francia és német külképviseletek tiltakozásával próbálta bizonyítani, hogy a magyar érdekeket Bukarestben senki nem képviseli, a Monarchia „meghunyaszkodik a kicsiny, de vakmerő Románia előtt.” A *Pesti Hírlap* publicistája idézte a román törvénycsomag tartalmát, amihez hozzáfűzte románellenes indulatok szítására is alkalmas reflexióit: A román vádak szerint a *külföldi* iskolák nem képviselik eléggé a *román* [?!] nemzeti szellemet; az osztálytermekből hiányzik Károly király képmása, és a román hősök cselekedeteinek emléket állító faliképek; a tanterv mellőzi a román ünnepeket és dalkincs-oktatást. A törvénytervezet ezen „anomáliákat” kívánta felszámolni, illetve szankcionálni. A cikkíró felháborodottan utasította vissza a román törekvéseket, mondván, hogy „Nagy”-nak nevezett István vajda voltaképpen törökbérenc volt, Țepeș [Karós] Vlad pedig a munkakerülöket zsírban süttette meg, s ragadványneve tanúsága szerint is válogatott kegyetlenkedések terhelik emlékét. Az írás végkövetkeztetése ez volt: „Ezek a hősök kell, hogy lógjanak magyar pénzen magyar iskolák falán.”⁴⁹...

A miniszterelnökség referense azzal utasította el a tiltakozásnak ezt a módját, hogy a sajtó ilyesfajta közleményekkel „célát téveszt, s nekünk inkább árt, mint használ.”⁵⁰ Hogy az ügy botránnyá ne dagadjon, „levél” formában egy helyreigazítást rendeltek a *Bukaresti Magyar Újság* szerkesztőjétől, ami a *Budapesti Hírlapban* látott napvilágot.⁵¹

47 MOL K 26 ME 548. cs. 2418. 1902 XXII. t. 672. asz.

48 *Pesti Hírlap*, 1905. március 12.

49 Uo.

50 MOL K 26 ME 631. cs. 1542. 1905 XVII. t.

51 Lásd: A romániai magyar iskolák ügye: levél a szerkesztőhöz. Poliány írásában higgadtan megköszönte az anyaországi orgánum gondoskodó figyelmét, de arra intett,

A hazafias, ám román retorziókra is ürügyet szolgáltató tudósítások azonban továbbra is megjelentek a hazai sajtóban, hogy a Külügyminisztérium 1911. november 29-i átiratában újólág kénytelen volt kérni a magyar kormányfőtől, hogy a lapokat nagyobb körütekintésre intse, azok lehetőség szerint *még a jó híreket is mellőzzék*, hiszen ezzel akaratlanul is a külföldre is kiterjedő „magyarosítás” vádját alapozzák meg.⁵² (Az ismételt elmarasztalás apropóját a *Budapesti Hírlap* és a *Romániai Magyar Újság* közleményei adták a romániai magyar iskolahálózat – egyébként örömteli – fejlődéséről.⁵³)

Az óvatosság csakugyan indokolt volt, hiszen a katolikusokkal szemben német receptre megindított „kulturkampf” során a magyar egyházi és kulturális intézményeket román részről súlyos támadások érték. Az *Adevărul* 1910. január 16-ai számában a román nemzetbiztonsági rendőrség információira hivatkozva tényként szögezte le, hogy a *Romániai akció* szervezésé-

hogy valóságghú képet kell adni a történekekről, mert a román hivatalosság és a nagy-követség jóindulatán igen sok múlik (például további iskola-kérvények jóváhagyása). Majd sietett leszögezni, hogy a román tanfelügyelet eddig egyetlen magyar iskolát sem zárt be [pusztán a görögöket Dobrudzsában – Bíró Sándor: i. m. 247.], legfeljebb is szigorodnak az államnyelv ismeretére vonatkozó követelmények, ami viszont mindenütt a boldogulás előfeltétele. A magyar nemzeti érdekek érvényesülésére végül azt az érvt hozta fel, hogy a *Romániai akció* megindításáig egyetlen református magyar iskola működött az ó- királyságban, szemben a jelen örvendetes állapotával. – *Budapesti Hírlap*, 1905. április 21. És csakugyan, Bukarestben több magyar elemi (és ún. ismétlő)iskola, óvoda és diákétkezde működött, de katolikus és református jelleggel hosszabb ideig léteztek elemi iskolák Brăilán, Galați-on, Ploiești-ben, Pitești-ben, Giurgiu, Buzăun, Turnu Severinben, Tîrgovișten, sőt, Sardarun és Brezoiun is. Lásd Makkai Béla idézett tanulmányait.

- 52 Wekerle kénytelen volt fontolóra venni a leginkább aktív *Budapesti Hírlap* előzetes cenzúráját. [Ceruzával áthúzott irat.] – MOL K 26 ME 1082. cs. 6882. 1911 XX. t. 456. asz.
- 53 Lásd: a *Budapesti Hírlap* 1911. 261. lapszámát „A román kormány a romániai magyar iskolák ellen” címmel, valamint a „Gyarapodnak a romániai magyar iskolák : 157 gyermekkel több” című közleményt. – *RMŰ*, 1911. november 5. Hasonló „affér” kerekedett a román nyelvórak növelésére tett kísérletből, amelytől átmenetileg mégis elállt Bukarest. A *Bukaresti Hírlap* 1911. nov. 24-i száma időnap előtt kezdett lelkendezni a román kultuszkormányzat visszalépésén, ami nagyrészt a bukaresti konzul közbenjárásának volt köszönhető. A hírt a román sajtó úgy értelmezte, hogy a román szaktárca a nemzeti érdeket feláldozta a külföldiek kedvéért. A követség végül az *Epoca* c. lapban kényszerült magyarázkodásra, ahol elhatárolódott a magyar újság állításaitól. – MOL K 26 ME 1082. cs. 7491. 1911 XX. t. 605. asz.

ben főszerepet játszó *Szent László Társulat*⁵⁴ a magyar kormány megbízásából és pénzügyi támogatásával próbálja megteremteni a sanyarú sorsú regáti magyarság mítoszát, hogy elterelje a figyelmet az erdélyi románság üldöztetéseiről. A cikk próbálta ráirányítani a román közvélemény figyelmét a magyar iskolákban folyó „aknamunkára”, állítva, hogy az ott használt tankönyvek „vad”-nak nevezik, és lépten-nyomon gyalázzák a román nemzetet, anélkül, hogy erről a tanügyi hatóságok tudnának.⁵⁵ Ez nem felelt meg a valóságnak, hiszen a román kultuskormányzat engedélye nélkül semmilyen tankönyv nem lehetett használatban, még a külföldiek által fenntartott iskolákban sem. Tény viszont, hogy a csakugyan eltérő történelemszemléletet tükröző magyar tankönyveket – betiltásukkal is fenyegetőzve – újra meg újra átdolgoztatták.⁵⁶

A romániai sajtóban és közéletben egyaránt eluralkodó, mind ellenségesebb hangnem is arra szorította a magyar miniszterelnökséget, hogy – a megemelt összegű szubvenció fejében – a *Romániai Magyar Újság* tulajdonosát és szerkesztőjét a lap hazafias szellemének megtartására, ám a kényes témák kerülésére ösztönözze; s amire a legnagyobb hangsúlyt helyezték, hogy a magyar lap minden körülmények között tartsa tiszteletben a románok érzékenységét.⁵⁷

54 A magyar főpapság által 1861-ben megalapított szervezet a moldvai csángók, bukovinai székelyek és a regáti kivándoroltak lelki és kulturális gondozását vállalta magára, később a *Romániai akció* keretében, a magyar miniszterelnökség elvi irányításával. Lásd Makkai B.: Magyarság-gondozás Bukovinában. *Kisebbségkutatás*, 9. évf. 2000/3, 446–477.

55 Idézem a Fordítóiroda anyagából. – MOL K 26 ME 859. cs. 700. 1910 XX. t.

56 MOL K 26 ME 1082. cs. 4091. 1911 XX. t. 605. asz. Az olvasó-, történelem- és földrajzkönyvek szelleme végül már jelentős mértékben a román igényeket tükrözte. – MOL K 26 ME 1082. cs. 7276. 1911 XX. t. 605. asz. A tankönyv engedélyeztetésben olyan korrekciókat írt elő a román kultuskormányzat, hogy a honfoglaló magyarok nem „különféle törzseket” találtak a Kárpát-medencében, hanem név szerint románokat és szlávokat is. Törölni kellett azt a megfogalmazást is, hogy „a félrevezetett és felbújtott nemzetiségek raboltak, öldökölték a magyart és a székelyt.” – MOL K 26 ME 1082. cs. 3182. 1913 XX. t. 1062. asz. 1918-ra már fordított helyzet alakult ki, a magyar iskolák olyan tankönyveket használnak, amelyekben a magyarságot igaztalan vádakkal illették és lejáratták. Lásd Kállayné jelentését. – MOL K 26 ME 1210. cs. 1531. 1918 XX. t. 157. asz.

57 A január 12-én aláírt megállapodáson Ottokár Czernin követ kézjegye is olvasható. – MOL K 26 ME 1082. cs. ad 1166. 1912 XX. t. 392. asz.

A első Balkán-háború kirobbanásának évében azonban a román társadalomban érezhetően felerősödött az irredenta hangulatkeltés, aminek eredményeként – majd hogy nem függetlenül a bevándorolt magyarság magatartásától – megszaporodtak az idegen- és magyarellenes megnyilvánulások.

A szomszédságkép (és az ó-királyságbeli magyarság önszemléletének) módosulása a háborúk időszakában (1912–1918)

Az első Balkán-háborút lezáró Londoni béke után Románia abba a szerencsés helyzetbe került, hogy a kucovlachok néhány tízezres tömegére hivatkozva „kompenzációt” kérhetett az Oszmán Birodalmat legyőző balkáni szövetségesektől. Majd a „felszabadító háború” legnagyobb terhet viselő Bulgária elleni koalíció tagjaként – immár a nagyhatalmak kizárásával – saját fővárosában vezényelhette le a zsákmány elosztását. Mint ismeretes, a pusztán ötödrészben román lakosságú Dél-Dobrudzsa⁵⁸ bekebelezése feszült nemzetközi légkörben valósult meg, s a román belpolitika atmoszféráját is ez a löporfüstös levegő járta át. Az Erdély megszerzéséért már évtizedek óta zajló kampány⁵⁹ mind leplezetlenebb formákat öltött, felerősödtek a Monarchia- és magyarellenes hangok.⁶⁰ Különösen a háborús mozgósításoktól kezdődően a magyar sajtó elszabadult indulatokról, magyarok elleni tettegességről, inzultusokról kezdett cikkezni.⁶¹ Ezek ellenszerét a *Románi-ai Magyar Újság* a vigasságok szüneteltetésében, a (gyakran provokált) indulatok megfékezésében, s a törvényes jogorvoslat keresésében jelölte meg.⁶² Noha a korábbiakhoz képest szokatlan módon a Monarchia külkép-

58 Bolgár adatok szerint 1910-ben a terület 282 007 lakosából 6539 volt román nemzetiségű. – Ghenov, G. P.: Mezsdunarodni aktove i dogovori zaszhagasti Balgarija. Pridvorna Pecsatnica, Szofia, 1940, 446. Idézem Miczov Jordántól: Bolgár–magyar diplomáciai kapcsolatok 1920 és 1931 között. Budapest, 2002. (Szakdolgozat) 11.

59 A konzervatív Marghiloman-kormány a háború végén elődei felelősségét firtatva adatokat szivárogtatott ki a háborús kampány kiadásairól. A *Gazeta Bucureștiilor* szerint 2.350.000 leit költöttek az Erdély-kampányra, amelyből bőven jutott a hazai román vezetőknek is. Idézem a *Bukaresti Magyar Hírlap*, 1918. július 21-i számából.

60 *RMŰ*, 1913. július 10.

61 Lásd: „A magyarok eladják házaikat” és a „Támadás egy magyar lány ellen” c. cikkeket. – *RMŰ*, 1913. július 27. Továbbá: „Incidensek a külvárosokban : panaszkodik a magyarság”. *RMŰ*, 1913. július 10. Kémkedés vádjával két törökországi expedícióra induló magyart letartóztatnak, s a Dunán közlekedő *Lehel* nevű magyar hajóra is tüzet nyit a román katonaság. Lásd *RMŰ*, 1913. augusztus 7.

62 *RMŰ*, 1913. július 10. és 27.

viseletei az osztrák-magyar állampolgárok védelmére kelnek,⁶³ megindul a leginkább fenyegetett vidéki magyarság tömeges hazaáramlása. A magyar újság a korábbi csitító, pánikhangulat keltésétől óvakodó gesztusok után (a bukaresti kispiacra magyar beszédért felpofozott nő esetén okulva) változtatott korábbi attitűdjén, s a miniszterelnökségi instrukcióknak megfelelően honfitársainak ekképpen próbált útbaigazítást adni: „... ezek az esetek térítés végre észhez magyarjainkat. Miért kell leányaikat Romániába hozniuk cselédnek, amikor Magyarországon is megkapják ugyanazt a bért, amit Bukaresten?... Ha honfitársaink meg akarnak szabadulni az incidensektől, ezt könnyű szerrel megtehetik. Vándoroljanak vissza az elhagyott szülőföldre, amely védelmet kínál hűtlen fiainak és leányainak.”⁶⁴ Az anyaország védelmét ígérte tehát azoknak az állampolgárságukról önként lemondó „hontagadó” „gyászkurucok”-nak⁶⁵ is, akik a világháború kitörése után ily módon próbáltak mentesülni a katonai szolgálat alól. (Néhány héttel később aztán a „hontalanok” román sorozásáról szóló – minden bizonnyal igen tanulságos – hír is megjelent a lap hasábjain.⁶⁶)

A magyar újság másfelől igyekezett érdekvédelmi funkciókat is betölteni. Magára vállalta például a háború kezdetétől dömpingszerűen megjelenő magyarellenés és uszító jellegű román híradások szemlélését és lehetőség szerinti cáfolatát.⁶⁷ A kampány értelmét a lap kellő tisztánlátással az indulatok célzatos felkorbácsolásában, Erdély régen várt lerohanásának ideológiai előkészítésében jelölte meg.⁶⁸

63 A Monarchia konzulátusa néhány hét alatt 8 esetben lépett fel magyar állampolgárok védelmében. Az ügyek között magyarok kárára elkövetett rongálások és testi sértések, s két letartóztatási ügy is volt a székely bérkocsisok újabb fogateltoborzási esete mellett. Lásd *RMŰ*, 1913. július 31. A román haragosai által megtámadott Tatár József házában a feldühödött tömeg mindent összetört, még a sértett fát is kivagdosták. A háborús teendőire hivatkozva passzív rendőrség helyett végül a követség vett fel jegyzőkönyvet, és nyújtott be kártérítési keresetet. – Uo. 1913. július 10.

64 *RMŰ*, 1913. július 24.

65 *RMŰ*, 1914. október 7.

66 *RMŰ*, 1914. november 29.

67 A kémkedés gyanúja miatt utasítottak ki magyar állampolgárt. – *RMŰ*, 1914. november 29. Majd az *Universul* azon állítását igyekezett cáfolni, hogy a Monarchia hatóságai barbár módon bánnak a bukovinai románsággal. – *RMŰ*, 1914. október 7.

68 Az *Universul* 1915. febr. 20-ai száma csakugyan arra biztatta a román katonatiszteket, hogy „szükség esetére” vásároljanak Erdély-térképeket. – *RMŰ*, 1915. február 21.

Időközben a regáti magyar közösségek általános hangulata a magyarel-
lenes hullámverésben tovább mérgeződött.⁶⁹ Mint a magyar újság hírül
adta: „már a háború előtt is voltak, akik történelmi okokból nem szimpati-
záltak a magyarokkal, de a háború megkezdése után a magyarok elleni gyű-
lölet a legmagasabb fokra emelkedett”, köszönhetően az oroszbarát sajtó és
az utcai tüntetések uszításainak. Az olyan lapokat, amelyek csak cáfolni
mertek nyilvánvaló rágalmakat, elkobozták a rikkancsoktól és összetépték,
vagy elégették; olvasóit pedig bántalmazták.⁷⁰ Újabb megszorítások érik a
román állampolgársággal nem rendelkező ipari munkavállalókat;⁷¹ s nem
utolsósorban a magyarokat megpróbálják az ó-kontinens lakosságát megti-
zedelő háború okozóiként beállítani.⁷² A *Romániai Magyar Újság* szerkesz-
tője ez utóbbi vádat talpraesett érveléssel háritotta el: Részletes tájékozta-
tást adott arról a tömegdemonstrációról, amelyet az „idegen járom alatt
szenvedő” románok védelmében, egyúttal Pau francia tábornok köszöntésé-
re szerveztek, tízezrek részvételével. Hogy az antant főtisztjét nem Bukarest
nevezetességei vonzották a központi hatalmak habozó szövetségesehez, azt
a fogadására érkező prominens politikusok, a Kultúrliga, és az Erdélyi Lé-
gió vezetőinek jelenléte sejteti engedte. A cikk szerzője az általános lelke-
sültség láttán arra a következtetésre jutott, hogy a románság talán mégsem
kizárólag a „magyar intrika” miatt rohan a háborúba!...⁷³

Jóllehet a háborús propaganda gőzerővel zajlott tovább, az adott hadi
helyzetben Románia még nem találta megfelelőnek a pillanatot a *hármas
szövetség* felrúgásához. A háború eseményeinek szembeötlően eltérő inter-
pretálása azonban pontosan jelezte a két szomszéd nemzet külpolitikai tájé-
kozódásának, távlati törekvéseinek különbözőségét, sőt, ellentmondását.
Ez az ellentét a magyarság háborús erőfeszítéseinek mibenlétéről egymás-
sal vitázó sajtóidézetekben is jól megragadható.

69 Ezekre az időkre visszatekintve jegyezte le a *Romániai Magyar Újság* cikkírója: „Még néhány hónappal ezelőtt az utcai tüntetések egymást érték és az összeverődött utca nép a magyarokat és szövetségeseit szidalmazva vonult végig az utcákon.” – *RMÚ*, 1916. január 2.

70 *RMÚ*, 1915. december 31.

71 Alexandru Cuza, jászvásári [Iași] egyetemi tanár interpellációját a lap öntudatosan úgy kommentálta, hogy a szaktudása miatt nehezen nélkülözhető magyar munkaerő-
vel szemben nem igen tud érvényre jutni a közgazdasági érdekeknek ellentmondó
nacionalista szemlélet. Lásd *RMÚ*, 1915. február 21.

72 Az *Adevărul* aznapi számát idézve: „...kétségtelen, hogy a háborút Vilmos császár és
Tisza provokálta”. Lásd *RMÚ*, 1915. december 29.

73 *RMÚ*, 1915. február 26.

A magyar újság egyik vezércikke szerint „a magyar katona úgy hősiessége, mint szívjósága és nemes fennkölt gondolkodása miatt becsületben áll a hódított orosz és szerb területek lakosságánál”, a honvéd erejét és bátorságát még elfogulatlan ellenfelei is nagyra értékelik.⁷⁴

Ugyanezen heroikus jellemvonásokkal, ám egy démonizált Tisza István „metaforába” sűrítve, baljós jegyekkel ábrázolja a háborúzó „típus-magyar” alakját a nacionalista történész, Nicolae Iorga *A pesti atléta* című írásában: „Még a magyarrá lett Isten sem tudná megállítani azt a fanatikus, vak és süket embert, aki ellenfelei vérével kijelölt egyenes úton megittasulva rohan a végpusztulásába.”⁷⁵

A lelkesültség és odaadó áldozatvállalás csakugyan megkülönbözteti a magyarokat a véres porond többi szereplőjétől, amit azonban nem magyaráz kellőképpen a hatékony háborús propaganda. Lehetséges, hogy az ösztönösen átértzett hatalmas tét, a nagyhatalmak és szomszédok által szétदारabolásra ítélt ország összetartásának konok igyekezete feszült a frontokon harcoló magyar bakák ináiban. S a regátiakéban is, hiszen a kivándorolt magyar hadkötelesek kevés kivétellel ugyancsak eleget tettek az anyaországból érkező bevonulási parancsnak.⁷⁶ Meg is lett mindezek jutalma... A Bruszilov-offenzíva sikerén felbátorodott Románia titkos paktumot kötött az antanttal, s csapatai 1916 kora őszén előzönlöttek Dél-Erdélyt; a szövetségeseiből egy csapásra ellenséggé változó magyarokra a megpróbáltatások (utcai inzultálás, fosztogatások, internálás) lavínája zúdult.⁷⁷ A központi hatalmak azonban két sikeres ellenoffenzívával az év végére Moldvába szorították a támadókat. (Amint később az egyik magyar lap kommentálta az eseményeket: „a nagyzási Románia győzedelmeskedett a józan ész fölött és így a katasztrófának be kellett következnie”.⁷⁸)

A fordulatot a magyar közösség érthető megkönnyebbüléssel vette tudomásul, a *Bukaresti Magyar Újság* szerkesztője mégis rezignáltan tekintett vissza a háborúban megélt esztendőkre: „Kétszeresen nehéz a helyzetünk Romániában, ahol a régi történelmi tradícióknál fogva gyűlölet az osztályré-

74 RMŰ, 1915. december 29.

75 Majd így folytatja: „Tisza Károlyt pesztrálja, Szerbiára pisszent, mintha jobbagya volna, Berchtoldot sétálni küldte, és emberét rakta a helyébe. Provokálja a világot. Győzni, uralkodni, parancsolni és gyarmatosítani akar.” *Universul*, 1915. december 28. – Idézem a RMŰ, 1915. december 31-i számából.

76 MOL K 26 ME 1181. cs. 2559. 1916 XVIII. t

77 Makkai B.: A kivándorolt magyarság anyaországi támogatása a múlt század elején – Ploiești példáján. *Századok*, 136. évf. 2002/1, 26–27.

78 BMH, 1918. szeptember 8.

szünk.” „Sok gyalázatot, lenézést kellett tűrnünk, mert ... magyarok vagyunk.”⁷⁹

A német igazgatás időszakából – a lap hatósági felszámolása miatt⁸⁰ – nincsenek forrásaink.

Az 1918 májusában, Bukarestben megkötött béke „terméke” a *Bukaresti Magyar Hírlap*, amely nemcsak anyagi bázisát, de javarészt szerkesztési elveit is a magyar miniszterelnökség köréből nyerte. Ezért hát a lap által közvetített románság/magyarság-kép – a korábbi magyar újságokhoz hasonlóan – nem tekinthető „vegytisztán” „Kárpátokon túlinak”. Hogy megközelítései mégis több tekintetben újszerűnek mondhatók, abban nagy szerepe volt a szomszédságismeret korábbi tapasztalati bázisát jelentősen gyarapító, ám a magyar–román viszonyt még inkább megterhelő közelmúltbéli eseményeknek: Bukarest pálfordulásának, a „háterszág” terrorizálásáról szóló kölcsönös vádaskodásoknak, a fegyverekkel kicsikart pillanatnyi felülkerekedéseknek. Természetesen ismertek voltak az antant háború utáni „rendezési” tervei is, amelyekhez a későbbben csatlakozó Egyesült Államok is hozzáigazította végül a wilsoni elveket. A Monarchia népeinek jövőjét tehát már nem csak a nacionalista kisebbségi vezetők, de a nyugati nagyhatalmak is a „népek önrendelkezése” jegyében, a dualista birodalom feláldozásával kívánták formálni. Ily módon a magyar föderalisztikus és a román nemzetegyesítési alternatívák felett vívódva születtek a két szomszéd nép kapcsolatainak újragondolását szorgalmazó írások is a *Bukaresti Magyar Hírlapban*. A központi hatalmak és a harcképtelenné tett Románia közötti „végleges” békétől a főszerkesztő Felek József azt várta, hogy a két nép közös jövője az 1883-as szövetségnél szilárdabb alapokra épülhet majd. Ehhez mindezekelőtt – mint mondta – el kell felejtetni „minden [román] hitszegést”, majd a magyar feltételek hosszú listája következett.⁸¹ A dialektikusnak aligha nevezhető indoklás egyszerűen így szólt: „Mert a román van reá utalva a magyar barátság[á]ra...”.

Az önelégült öröm hangja csendült a békeokmány aláírását követően kiadott külön lapszámban is: „Mi magyarok büszkén hivatkozhatunk arra,

79 RMŰ, 1916. január 2.

80 MOL K 26 ME 1186. cs. 4742. 1917 XX. t. 3883. asz.

81 Mint mondta: „Feledni valója csak a magyar nemzetnek van. A román csak abban részesült, amit önmaga keresett.” A feltételek között a történetileg kialakult határok elismerése, az irredenta kampány beszüntetése, a romániai magyaroknak (beleértve a csángókat is) a hazai románságéhoz hasonló jogok garantálása szerepelt. A budapesti keltezésű cikk Románia–Magyarország címmel jelent meg. Lásd *BMH*, 1918. május 5.

hogy mi vagyunk a legtoleránsabb nemzetek egyike Európában.”⁸² Ez a megállapítás egyfelől alkalmas volt kivándoroltak önbecsülésének erősítésére, másfelől bizonyosan a szigorú békefeltételek igazolására szolgált, hiszen az erdélyi románságnak biztosított egyházi autonómia és nyelvi-kulturális jogok hivatkozási alap lehetett a csángók és kivándoroltak egyházi és nyelvi jogainak szavatolásához.

A békeokmánnyal kivívott kedvező pozíciók ellenére a lap szkeptikusan ítélte meg a magyarság jövőjét az ó-királyságban, s a hazatelepedést szorgalmazta, hangsúlyozva, hogy a kivándorolt magyaroknak szembe kell nézniük végre a rekvirálások és internálások emlékével. A magyar közösségekben a befogadó románság „vendégszeretetéről” évtizedek óta szívósan élő kép csakugyan erősen beárnyékolódott. Visszatekintve a bevándoroltak „senkiházi” *banghinokká*, kihasznált „munkás barmok”-ká silányodtak.⁸³ Másutt a lap arra emlékeztetett, hogy sok magyar hiába lézengett öntudatlan kozmopolitaként Bukarestben, a román társadalom a kritikus pillanatban őket is kitzasztotta és megvetett idegenként kezelte.⁸⁴

A tapasztaltak alapján egy (az ismét engedélyezett magyar egyesületeknek ajánlott) írás a tanulságokat úgy összegezte, hogy az elszenvedett sérelmek meg kell győzzék a mindig lojális magyarokat, hogy a haza nem feltétlenül ott van, ahol a megélhetés; a sajátos magyar érdekek védelmében a kivándoroltak szervezeteinek hatékonyan együtt kell működnie a jövőben. Ehhez persze múlhatatlanul szükséges a hiúság, az egyéni ambíciók háttérbe szorítása, a *magyar átok*, a *széthúzás* meghaladása.⁸⁵

A *Bukaresti Magyar Hírlap* a honfitársi szolidaritás, s az óhazához való kötődés ápolása, erősítése mellett a jobb jövő harmadik pillérének az egymásra utalt két szomszéd nép megbékélését és barátságát jelölte meg. A számvetés és kiútkeresés hangneme kezdetben talán a szükségesnél érzelmileg telítettebb: „a magyar természet nyugodt, békevágó, de türelmével nem

82 *BMH*, 1918. május 12.

83 A *Települjünk haza!* című cikk úgy zárul: „s hogy valamennyiünket igába nem fogtak, csak azon múlt, hogy a kis Moldvába szorultak...” – *BMH*, 1918. június 30.

84 *BMH*, 1918. augusztus. 4. A továbbiakban a lap élénk érdeklődést mutatott az internált és bebörtönzött magyarok ügyei iránt. Felrótta ugyanakkor, hogy amíg a magyar belügyminisztérium megszüntette a rendkívüli eljárást a hazai románsággal szemben, Moldvában változatlanul kémkedési ügyekkel zaklatják és félemlítik meg a magyarokat. – *BMH*, 1918. augusztus 18. és *BMH*, 1918. szeptember 22. Másutt az internáltak élelmezését és orvosi ellátását veszélyeztető korrupciós ügyekről tudósított a lap. – *BMH*, 1918. szeptember 1.

85 *BMH*, 1918. június 9. Hasonló, de még önkritikusabb gondolatok fogalmazódtak meg az 1918. július 17-i lapszámban.

tanácsos visszaélni”.⁸⁶ 1918 októberében, amikor a világháború végkimene-tele már nem lehetett kétséges, a tónus szelídül: „Nekünk magyaroknak megvan az a nemes, világ elismerte tulajdonságunk, hogy bennünket semmi munkánkban, semmi vállalkozásunkban sem vezet a bosszú, avagy a revanche eszméje”. A *Magyar–román barátkozás* címmel közölt vezércikkben a tartós jó viszony egyetlen feltételül már csak a belügyekbe való be nem avatkozás elve kap hangsúlyt; a kapcsolatok elmélyítésére felvetődik ugyanakkor a Román–Magyar Szövetség megalakításának gondolata.⁸⁷

Az antant küszöbön álló győzelme aggodalmas találgatásokra ösztönzi a romániai magyarságot, s miközben számtalanszor hitelt ad légből kapott híreszteléseknek; ugyanakkor önáltató optimizmussal tekint a fenyegető veszedelemre.⁸⁸ A háborús vereség, s a békecsinálók kérlelhetetlensége aztán keserű felismerést szül: „a magyar nemzetnek széles e nagyvilágon nincsen senkije”...⁸⁹

Mint ismeretes, az antant támogatásával újjá szerveződő román hadsereg a demarkációs vonalakat átlépve Budapestig nyomult, s a megszállás hónapjai után a keleti országrész módszeres kirablásával távozott az országból.

A háborús vesztes Magyar Királyság felosztása egy (maradék) országtestnyi területtel gyarapította a Párizsban életre keltett Nagy-Romániát. A több mint másfélmilliónyi magyar elcsatolása és homogenizálásának görcsös igyekezete aztán soha nem látott mélységekbe taszította a két szomszédnép problémamentesnek csak ritkán mutatkozó kapcsolatát...

*

Mindezek ismeretében nagyon is megfontolandó annak az ó-királyság-beli magyar tanítónak a véleménye, aki csaknem egy évszázada a magyarság legterhesebbnek tartott szomszédját az alábbi elismerő szavakkal illette: „...a román nép szigorú ragaszkodása minden nemzeti ügy iránt bármely nemzetnek példányképpül [sic!] szolgálhat”.⁹⁰

86 Lásd a Magyarok és románok c. cikkben. *BMH*, 1918. augusztus 4.

87 Lásd a Magyar–román barátkozás c. vezércikkben. *BMH*, 1918. október 6.

88 Például a románok várható újabb támadása vagy Erdély hovatartozása kapcsán. – *BMH*, 1918. október 13. Jellemző, hogy Miháli, Goldis és Pap-Csicsó lojális nyilatkozataival próbálják nyugtatni magukat Goga vagy Lucaciu radikális elképzeléseivel szemben. – Uo. október 20., november 3.

89 *BMH*, 1918. október 27.

90 Kertész József bukaresti református igazgató-tanító szavai. – *Romániai Hírlap*, 1907. december 8.